

Горбенко А. Л.
ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ Й ОЗНАКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті систематизовано наукові підходи до розгляду проявів глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти. Визначено тенденції розвитку глобального освітнього середовища. Автором зроблено наголос на аналізі факторів глобалізації освітнього простору.

Ключові слова: *глобальне освітнє середовище, інтернаціоналізація, універсалізація, мобільність, інтеграція.*

Сучасні світогосподарські зв'язки значною мірою опосередковані та ґрунтуються на динамічних процесах глобалізації, що зумовлюють поглиблення кооперації та взаємозалежності країн. Інтеграція у світове співтовариство на сьогоднішній день є принциповою, універсальною рисою діяльності у низці секторів економіки. Слід відзначити, що глобалізаційні процеси охоплюють систему взаємовідносин не лише в економічній, а і в соціальній, політичній, культурній і духовній сферах суспільного життя зі стрімкою актуалізацією їх впливу на розвиток глобального освітнього середовища.

Вища освіта перебуває у центрі наукових інтересів як вітчизняних, так і іноземних учених (Л. Антонюк, В. Андрущенко, Л. Антошкіна, І. Айдрус, Ф. Вікерс, І. Каленюк, В. Кремень, О. Куклін, М. Ларіонов, Д. Лук'яненко, І. Майбуров, О. Перфільєва, Є. Панченко, Л. Цимбал, Т. Шульц та ін.). Поряд із цим, високий ступінь динамічності глобалізаційних процесів та системи екзогенних і ендогенних факторів обумовлює необхідність перманентного дослідження специфіки їх прояву в діяльності вищих навчальних закладів.

Метою статті є дослідження основних ознак і сучасних тенденцій розвитку глобального освітнього середовища.

Глобальному освітньому середовищу властиві ознаки і тенденції, характерні для розвитку сфери вищої освіти та глобалізаційних процесів загалом. У науковій літературі опрацьовано достатньо широкий масив підходів до розгляду економічної сутності глобалізації [2-4; 7]. Вдалу спробу систематизувати наявні наукові підходи зроблено Яном Шолте, який сформулював п'ять ключових визначень [8], цілком застосовних, на нашу думку, і стосовно розгляду глобального освітнього середовища – табл. 1.

Таблиця 1

Диверсифікація підходів до трактування сутності глобалізації в освітньому середовищі

Підхід	Характеристика
1	2
глобалізація як інтернаціона-	освітнє середовище здійснює поступовий перехід від інтернаціоналізації до глобалізації діяльності вищих навчальних закладів за ключовими векторами їх функціонування. Під цим розуміється уніфікація освітнього процесу, обмін студентами і лекторами;

Підхід	Характеристика
1	2
лізація	проведення спільних наукових досліджень, підготовка спільних наукових публікацій, співавторство у винаходах і патентах; спільна розробка й участь у реалізації науково-освітніх міжнародних проектів тощо.
глобалізація як лібералізація	формування глобального освітнього середовища, становлення світового ринку освітніх послуг та послаблення державних обмежувальних заходів, що на мегарівні знаменують полегшення умов і спрощення офіційних процедур підготовки іноземних студентів, організації академічної мобільності, реєстрації та проведення наукових досліджень, у тому числі у рамках міжнародних освітніх програм.
глобалізація як універсалізація	Болонською декларацією та низкою інших міжнародних документів закріплено перспективність орієнтації освітнього простору на єдині принципи, підходи, механізми діяльності вищих навчальних закладів різних країн, що особливо актуалізується у разі їх виходу на світовий ринок освітніх послуг. Завдяки універсалізації навчального процесу забезпечується багатостороння узгодженість та усвідомлення всіх аспектів здобуття вищої освіти: підходів до організації навчального процесу за напрямками підготовки та формами навчання; вимог науково-педагогічних працівників до рівня знань і оцінювання студентів згідно з кредитно-модульною системою; градації освітньо-кваліфікаційних рівнів, які присуджуються вищими навчальними закладами різних країн (що важливо як для студентів та університетів, так і для роботодавців та громадськості в цілому). Універсалізація наукового процесу спроможна забезпечити зрозумілість та визнання наукових ступенів і вчених звань, присвоєних у різних країнах; прозорість процедур конкурсного відбору наукових проектів за програмами виділення грантів на їх реалізацію; приведення до єдиної прийнятної і визнаної підходів до оформлення звітної документації за науково-дослідними і дослідно-конструкторськими роботами, а також оформлення та процедури захисту дисертаційних робіт тощо.
глобалізація як модернізація	інтеграційні та глобалізаційні процеси у сфері вищої освіти створюють ефективні передумови для її переходу на новий, якісно вищий рівень завдяки оновленню і вдосконаленню діяльності вищих навчальних закладів шляхом переймання провідного світового досвіду за умови обов'язковості збереження національної ідентичності та надбавь вітчизняної системи вищої освіти як у навчальній, так і в науково-дослідній діяльності університетів.
глобалізація як детериторізація, або супер-територіальність	Супертериторіальність, за Я. Шолте, – це відхід від відображення економічних явищ і процесів у поняттях територіальних кордонів [8]. Формування глобального освітнього середовища та розвиток світового ринку освітніх послуг дає цілковиті підстави говорити про супертериторіальність як характеристику глобалізації і в системі вищої освіти. Посилення цього ефекту забезпечується також новітніми досягненнями науково-технічного прогресу, що значно спрощують і розширюють доступ до якісної вищої освіти з оптимізацією часових рамок і фінансових умов її здобуття, одночасно умовно стираючи кордони між країнами та сприяючи їх інтеграції до світового освітнього простору.

Джерело: складено автором на основі [8].

Однією із основних ознак глобального освітнього середовища, що по великому рахунку визначає саму сутність даного поняття, є посилення взаємозалежності та взаємопроникнення систем вищої освіти країн світу. Проявляється це, головним чином, в універсалізації вищої освіти та поширенні практики формування мережевих університетів, діяльність яких не обмежується територіальними кордонами певної держави чи групи держав. Світові провайдери освітніх послуг, провідні університети в умовах сучасної глобалізації трансформуються в потужні освітні корпорації.

Вищевказана ознака спричинює виникнення такої властивості, як поглиблення фінансової кооперації країн, залучених до глобального освітнього середовища. Під цим розуміється рух фінансових потоків між університетами й іноземними студентами, що на мегарівні означає рух фінансових потоків між країнами-експортерами та імпортерами освітніх послуг. Головними формами реалізації останнього є оплата студентами вартості навчання, виплата заробітної плати науково-

педагогічним і адміністративним працівникам за кордоном, оплата додаткових освітніх продуктів, супутні витрати студентів тощо.

До ключових ознак глобального освітнього середовища необхідно також віднести інтенсифікацію процесів обміну інформацією та знаннями. Реалізується це каналами прямої або опосередкованої передачі інформації від лектора до студентів у ході навчального процесу, шляхом публікації ученими наукових статей чи оприлюднення результатів досліджень на конференціях, а також продажу ліцензій на комерційне використання запатентованих винаходів і т.п. Впровадження інноваційних досягнень технічного характеру корінним чином змінює саму сутність і принципи трансферу знань та інформації у світі, прискорюючи ці процеси та знімаючи бар'єри в обміні.

Найбільш повно вплив університетів і системи вищої освіти в цілому на соціально-економічний розвиток країни простежується на основі дослідження основних тенденцій функціонування та напрямів діяльності вищих навчальних закладів. Логічною є конкретизація головних тенденцій розвитку системи вищої освіти. Зокрема, це стрімке зростання ролі освіти у формуванні економіки знань, що визначається такими кількісними індикаторами, як збільшення сукупної кількості студентів у світі і окремих країнах (рис. 1), зростання тривалості навчання, збільшення частки охоплення населення вищою освітою.

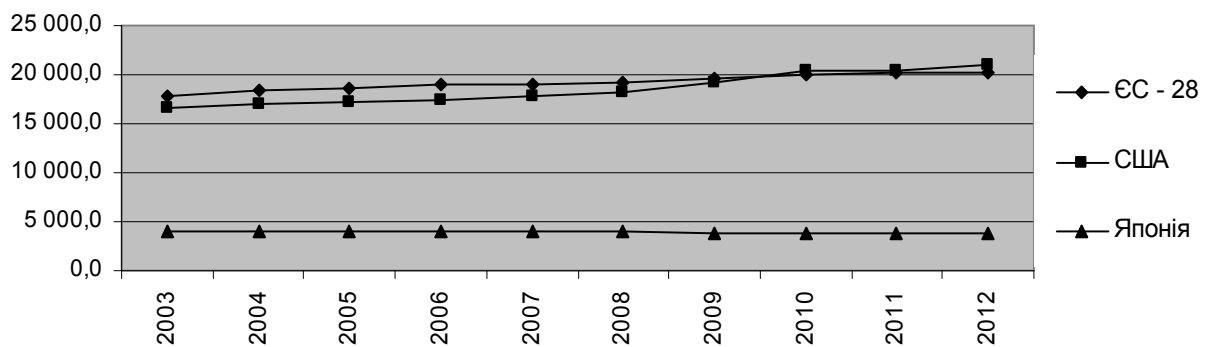

Рис. 1. Кількість студентів у сфері вищої освіти, тис.ос.

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Зокрема, у період з 2000 р. по 2013 р. кількість населення з вищою освітою у Великобританії зросла з 25,7% населення у віці 15-64 роки до 35,7%; у Фінляндії – з 27,1% до 33,6%; у Португалії – з 7,5% до 17,7%; в Італії – з 8,1% до 14,4%; у Франції – з 19,8% до 28,9%; в Іспанії – з 21,2% до 30,9%; у Греції – з 14,1% до 24,2%; у Німеччині – з 21,4% до 25,1%; у Данії – з 22% до 29,1%; у Бельгії – з 23,8 до 31,5% тощо [5]. При цьому варто констатувати, що подібні тенденції розвиваються практично в усіх економічно розвинених та країнах, що розвиваються. Іншими словами, зростання попиту на послуги вищої освіти є загальносвітовою тенденцією, однією із характерних ознак розбудови глобального освітнього середовища.

Диверсифікація джерел фінансування проявляється в актуалізації припливу інвестицій не тільки з державного бюджету (рис. 2), але і з підприємницького сектора, а також від іноземних джерел. У країнах ЄС-28 приватні витрати на освіту зросли з 0,6% ВВП у 2002 р. до 0,74% ВВП у 2012 р.; у США за цей же період – з 1,81% ВВП у 2002 р. до 2,24% ВВП у 2011 р.; у Японії – з 1,2% ВВП до ВВП у 2002 р. до 1,56%

ВВП у 2011 р. [5]. Отже, безумовним світовим лідером за обсягами фінансування сфери освіти з приватних джерел є США, активну конкуренцію яким складає Японія. Стосовно країни ЄС можна виокремити переважання принципів поступовості, виваженості, сталості й поетапності у розвитку фінансових аспектів функціонування сфери освіти. Останнє підтверджується тим фактом, що протягом останнього десятиріччя абсолютний приріст обсягів приватного фінансування освіти становить у середньому становить 0,02%ВВП (тоді як у США цей показник складає в середньому близько 0,05% ВВП, а в Японії – 0,04% ВВП). До уваги також слід взяти, що згідно з офіційною статистикою, Японія має менші державні витрати на освіту, ніж країни ЄС і США.

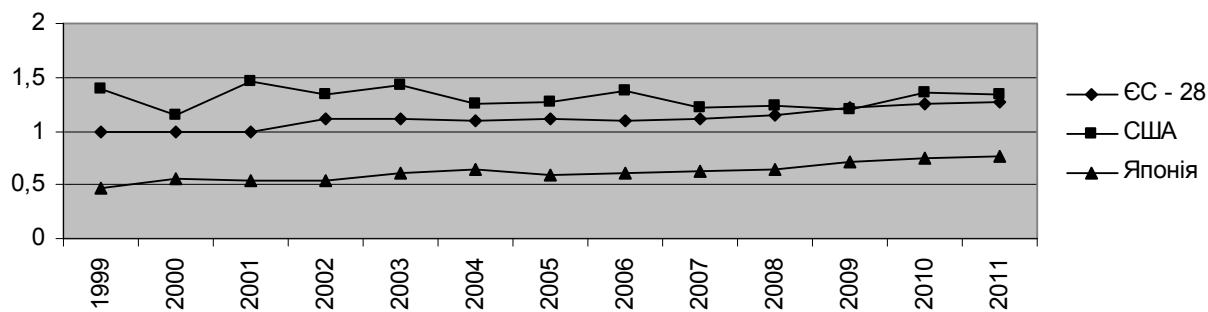

Рис. 2. Сукупні державні витрати на вищу освіту, % ВВП

Джерело: побудовано автором на основі [5].

У контексті обмеженості коштів національних джерел фінансування вищої освіти вагомим чином актуалізується роль міжнародних грантових програм. Таким чином забезпечується диверсифікація джерел фінансування та створюються додаткові передумови розширення фінансово-економічної автономії вищих навчальних закладів поряд із модернізацією діяльності членів консорціуму університетів-грантоотримувачів.

Чітко простежується тенденція до трансформації організаційних форм діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, йдеться про інтеграцію, кооперацію вищих навчальних закладів з метою укрупнення і розширення масштабів діяльності. Вищевказані трансформації викликані низкою причин, найбільш типовими серед яких є масовізація вищої освіти, диверсифікація функцій університетів, високий ступінь конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг.

До ключових тенденцій відноситься також інтернаціоналізація вищої освіти. Основними варіантами прояву даної тенденції є формування глобального освітнього середовища, уніфікація освітніх стандартів (розробка національних рамок кваліфікацій), спрощення і прискорення процедури нострифікації дипломів (визнання дипломів у різних країнах, а не тільки в країні базування університету, який закінчив випускник) та ін.

Нерозривний зв'язок з тенденцією інтернаціоналізації має глобалізація вищої освіти. Активно розвивається протягом останніх років академічна мобільність (табл. 2). Обмін студентами, лекторами, викладачами, дослідниками знаменує примноження інтелектуального капіталу завдяки розширенню масштабів обміну досвідом та знаннями між суб'єктами різних країн. Можливість паралельної освіти,

отримання подвійних дипломів, залучення до навчального процесу всесвітньо визнаних професорів, проведення проблемних лекцій, тематичних семінарів та професійних майстер-класів фахівцями іноземних корпорацій – вагомі конкурентні переваги вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг.

Таблиця 2

Кількість студентів сфери вищої освіти, які навчаються в інших країнах ЄС, тис. осіб.

Рік Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ЄС - 28	348,7	354,2	381	399,8	412,6	467,4	497,1	647,6	680	737,7	775,2	*
Бельгія	8	8	9	9,3	9,4	9	9,1	9	9,6	10,3	11,4	11,7
Данія	4,7	4,8	5	5,1	5	5,5	5,5	5,2	5,4	5,5	6,2	5,8
Німеччина	35,8	37,4	39,7	40,8	46,2	57,9	65,4	71,5	80,9	91,8	100,4	105,8
Іспанія	21,3	20,8	21,6	21	20,3	23,3	23,5	21,6	22,3	23,8	26,4	29,5
Франція	35,5	35,1	36,7	38,5	41,2	47,2	48,6	45,2	47,6	51	52,4	54,9
Італія	30,4	29,3	30,1	30,8	30,5	34,8	36,5	36,5	41,2	46,5	49,9	54,5
Португалія	9	9,2	9,8	10,6	11	13,5	14,6	14,7	16,4	17,8	18,9	19
Велико-британія	10,6	10,4	10,9	11,3	10	10,4	11,8	10,6	11,9	14,4	15,3	17,2
Норвегія	9,4	9,1	9,5	10	10	10,4	10,6	10,5	11,4	12,2	13,2	14,4

Примітка: * – дані недоступні

Джерело: складено автором на основі [5].

Ступінь розвитку глобалізаційних процесів в системі вищої освіти країни визначається наступними параметрами: кількість іноземних студентів; масштаби академічної мобільності; поширення транснаціональної та дистанційної освіти; позиції вітчизняних вищих навчальних закладів у світових рейтингах університетів; обсяги участі науковців і студентів у міжнародних науково-практичних заходах та ін.

Економічний аналіз, проведений на основі аналізу офіційних статистичних даних і зведень Європейської Комісії, дозволив сформулювати основні тенденції розвитку глобального освітнього середовища і, відповідно, вищих навчальних закладів [5-6]. Характеристику ключових тенденцій систематизовано в табл. 3.

Таблиця 3

Тенденції розвитку глобального освітнього середовища

Тенденція	Характеристика, особливості прояву
1	2
Зростання ролі вищої освіти в становленні економіки знань	Основні риси економіки знань: 1) перетворення знань у продуктивну силу; 2) активізація розвитку наукомісткого сектору; 3) інтелектуалізація праці; 4) збільшення інвестицій у людський капітал
Зростання ролі вищої освіти в соціально-економічному розвитку	Вищі навчальні заклади виступають у якості суб'єктів трансферу знань, інформації і технологій, а також генератора інноваційних ідей
Активізація інтеграційних процесів	Активізація процесів зближення систем вищої освіти різних країн; уніфікація освітніх продуктів і навчальних програм; розвиток співробітництва між вищими навчальними закладами
Інформатизація	Комп'ютеризація; розширення можливостей надання освітніх послуг дистанційно; прискорення руху інформації
Диверсифікація освітніх продуктів	Впровадження нових навчальних програм і курсів відповідно до запитів суспільства і ринків праці
Диверсифікація джерел	Залучення коштів підприємницького й іноземного секторів у сферу вищої

Тенденція	Характеристика, особливості прояву
1	2
Фінансування	освіти; впровадження практики освітнього кредитування; отримання грантів міжнародних освітніх організацій; розширення масштабів надання соціальних стипендій студентам в умовах розвитку практики платної освіти; фінансово-економічна автономізація університетів
Підвищення глобального попиту на освітні послуги	Розширення доступу студентів до вищої освіти, у тому числі за кордоном; масовізація вищої освіти; збільшення кількості суб'єктів світового ринку освітніх послуг; посилення конкуренції між університетами; удосконалення процедури нострифікації дипломів; зростання ролі світових рейтингів університетів
Активізація академічної мобільності	Обмін студентами, викладачами, дослідниками, у тому числі в рамках міжнародних освітніх програм
Трансформація організаційних форм діяльності університетів	Формування мережевих університетів; транснаціоналізація освіти; розширення практики паралельної освіти
Інтенсифікація міжнародних наукових досліджень	Проведення спільних наукових досліджень з публікацією досягнутих результатів у наукових журналах, що включені до міжнародних науково-метричних баз
Посилення координації між університетами і бізнесом	Узгодження освітньої і науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів із запитами, перспективними та поточними потребами підприємницького сектору
Зміна вимог до освітньої діяльності вищих навчальних закладів	Оперативна модернізація навчальних курсів і програм відповідно до суспільних та бізнесових вимог на принципах демократизації, доступності, індивідуалізації, ступневості освіти при врахуванні впливу соціально-економічних факторів і зміни соціальної структури студентства; розширення практики навчання протягом життя

Джерело: побудовано автором на основі [1; 5-6].

Висновки. Таким чином, у сфері вищої освіти визначальною рисою сучасного розвитку виступає глобалізація. Причому ключовим проявом процесу глобалізації освітнього простору є міжнародна діяльність вищих навчальних закладів. Основними формами останнього є надання освітніх послуг іноземним студентам, проведення спільних наукових досліджень і міжнародний трансфер знань, технологій, інформації, комерціалізація інновацій.

Сучасні вищі навчальні заклади постають перед глобальними викликами, що спонукають до вдосконалення власної діяльності, підвищення якості освітніх послуг, впровадження нових механізмів зближення з академічною наукою та виробництвом, а також ефективних інструментів реалізації університетами підприємницької функції в умовах поступового розширення їх фінансової автономії. При цьому особливо важливу роль відіграє актуальність входження університетів та країн у глобальне освітнє середовище, що забезпечить прискорення процесів адаптації національних систем вищої освіти до актуальних запитів світової економіки, суттєво посприє підвищенню рівня конкурентоспроможності як самих вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг, так і їх випускників на ринку праці, а інтелектуальної продукції вчених – на міжнародному ринку науково-технічної продукції. Складовими конкурентоспроможною вищої освіти в глобальному просторі виступають: визнання університетів на міжнародному рівні, приток іноземних студентів на навчання, збільшення інвестицій, у тому числі й іноземних, на розвиток науково-дослідної, винахідницької, освітньої та інноваційної діяльності вітчизняних вишів. Розробка ефективних механізмів підвищення конкурентоспроможності та виходу на світові ринки вітчизняних університетів потребує подальшої розробки як з боку дослідників, так і практиків освітньої діяльності.

Використані джерела:

1. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір : монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко ; за заг. ред. д.е.н., проф. І. С. Каленюк. – Чернігів : РВК “Деснянська правда”, 2011. – 165 с.
2. *Косолапов Н.* Глобализация: Сущностные и международно-политические аспекты // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2001. – № 3. – С. 69-73.
3. *Кочетов Э. Г.* Глобалистика как геэкономика, как реальность, как мироздание: Новый ренессанс – истоки и принципы его построения, фундаментальные опоры, теоретический и методологический каркас / Э. Г. Кочетов. – М. : ОАО Издательская группа “ПРОГРЕСС”, 2001. – 704 с.
4. *Майбуров И.* Глобализация сферы высшего образования / И. Майбуров // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2005. – № 3. – С. 10-17.
5. European Commission – Official website [Electronic Recourse] Access mode: www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
6. Global Education Digest 2012 : Opportunities Lost : The Impact of Grade Repetition and Early School Leaving [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reliefweb.int/report/world/global-education-digest-2012-opportunities-lost-impact-grade-repetition-and-early>.
7. *Lundvall B.-E. and Barras S.* The globalizing learning economy: Implications for innovation policy, DG XII, European Commission. Brxelles, 1998.
8. *Scholte J. A.* Globalization. A critical introduction. London: Palgrave, 2000. – 361 p.

Горбенко А. Л. Современные тенденции и признаки глобализации образовательного пространства

В статье систематизированы научные подходы к рассмотрению проявлений глобализационных процессов в сфере высшего образования. Определены тенденции развития глобальной образовательной среды. Автором сделано ударение на анализе глобализации образовательного пространства.

Ключевые слова: *глобальная образовательная среда, интернационализация, универсализация, мобильность, интеграция.*

Gorbenko A. L. Contemporary tendencies and features of education area globalizatio

The article systematizes the scientific approaches to the globalization in the sphere of higher education. The trends of global education environment development are determined. The author puts the special attention to the analysis of education area globalization factors.

Keywords: *global educational environment, internationalization, universalization, mobility, integration.*